

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון
שיעורים בדרכיה: אישה והלכה
צוות דרכיה, לורי נוביק

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

לימוד תורה (4) | מה ללמוד?

מהם המקורות שרצוי שאישה תלמד?

מאת לורי נוביק | עריכה: הרב עזרא ביק, אילנה אלצפן, ושיינע גולדברג

תרגום: רחל וינשטיין עריכה בעברית: חניטל אופן ועדיה בלנק

תורה שבכתב

מאז תמיכת החפץ חיים במפעל בית יעקב, הדיון ההלכתי עובר לעסוק בשאלות **מה** ללמוד.

כאשר החפץ חיים מביע את תמיכתו הוא מתאר בקצרה את התכנים שאותם יש ללמד את הבנות: תנ"ך, פרקי אבות וספר מנורת המאור¹ – "כדי שתאומת אצלן ענין אמונתנו הקדושה" ([לעיון נוסף](#)).

נשאלת השאלה: האם התכוון החפץ חיים להגביל את הלימוד לתכנים אלו בלבד? האם ספרים שלא הופיעו ברשימה של החפץ חיים אינם כלולים בהיתר ואסור לנשים ללומדם, או שבכל זאת גם הם פתוחים לנשים?

פסקי הלכה שנכתבו לאחר דברי החפץ חיים ולאחר הקמת בית יעקב מניחים לרוב כי יש לנשים חלק בלימוד תורה, וקוראים להרחיב את יריעת הלימוד שבעבר הייתה מצומצמת ביותר. השאלה היא עד כמה להרחיב את היריעה. מוקד הדיון הוא בעיקר תוכניות הלימוד בבתי הספר, והשאלה איזה חלק ייקחו הגברים בלימוד.

נעסוק תחילה ביחס ללימוד תורה שבכתב ולאחר מכן בלימוד תורה שבעל פה, בעקבות דרכו של הרמב"ם.

ישנה הסכמה רחבה (למעט חסידי סאטמר ועוד כמה קבוצות קטנות) על כך שמותר ורצוי שנשים ילמדו תורה שבכתב. כבר הרמב"ם הסביר שההסתייגות המובהקת מלימוד תורה לנשים שייכת בלימוד תורה שבעל פה ולא בלימוד תורה שבכתב. התורה בעצמה מצווה על הנשים לשמוע את דברי התורה במעמד הקהל.

¹ ספר מוסר שחיבר רבי יצחק אבוהב (ספרד, המאה ה-14). הספר מחולק לשבעה חלקים (שבעה 'נרות'), והוא עוסק במידות ובהנהגות טובות וגם בקיום מצוות. הספר מכיל ציטוטים של דברי אגדה מן התלמודים, המדרשים וספרי הראשונים, והוא התקבל באהדה בקהילות ישראל.

כעת צריך לברר האם מותר לנשים ללמוד תורה שבכתב עם פרשנים. ישנם פוסקים בני זמננו (הנודע מביניהם הוא בעל שבט הלוי) שהתנגדו שנשים ילמדו תנ"ך עם פרשנים.²

מה בעייתך בכך? ישנן שלוש טענות עיקריות:

הראשונה – ראינו [במאמר הקודם](#) שהט"ז מדייק כי ההיתר ללמוד תורה שבכתב הוא דווקא לימוד "פשוטי הדברים" ולא "פירוש דברי תורה דרך התחכמות והבנה".

השנייה – החפץ חיים לא כלל ברשימתו פרשני מקרא, ואולי כוונתו הייתה ללימוד פשטי המקראות בלבד ולא לעיון מעמיק במפרשים.

השלישית, ואולי החשובה ביותר – הפרשנים הקלאסיים מלאים בציטוטים מן הגמרא וממדרשי חז"ל, כלומר מן התורה שבעל פה. סוגיית גמרא המצוטטת ברש"י היא עדיין סוגיית גמרא, אז אם מתנגדים לכך שאישה תלמד תורה שבעל פה, איך היא תוכל ללמוד את התורה שבכתב לפי המסורת הפרשנית?

בפועל, לאחר הקמת בית יעקב נעלמו מן השטח הטענות נגד לימוד פרשנים על התורה שבכתב. מסתבר שהסיבה לכך היא שלימוד התנ"ך המסורתי כרוך באופן הדוק בלימוד המפרשים הקלאסיים, המבארים את המקראות מנקודת מבטם של חז"ל. לפיכך בנות ונשים בכל הקהילות לומדות תנ"ך עם מפרשים.

תורה שבעל פה

לימוד התורה שבעל פה לנשים שנוי במחלוקת יותר מלימוד התורה שבכתב. כפי שראינו, הרמב"ם במשנה תורה מציין שיש בעייתיות בכך שגבר ילמד אישה תורה שבעל פה, וכך סברו גם פוסקים רבים. אפילו על לימוד הלכה למעשה לנשים מתוך ספרי ההלכה ישנן מחלוקות.

יתר על כן, השאלה עד כמה רחוק ניתן ללכת על בסיס דברי החפץ חיים תלויה בשתי שאלות משיקות: עד כמה השתנה העולם, ומהי התורה הנצרכת כעת לנשים לאור אותו שינוי.

עידוד מוגבל

ככלל, אין מניעה שנשים ילמדו תכנים מחשבתיים או מוסריים, גם אם הם שייכים לתורה שבעל פה. דוגמה טובה לכך היא מסכת אבות, שהחפץ חיים מעודד נשים ללומדה.³ כמו כן, הרב משה פיינשטיין תמך בלימוד פרקי אבות לנשים "משום שהוא ענייני מוסר והנהגות טובות", אך התנגד ללימוד של מסכתות אחרות מן המשנה, כך שוודאי שהשאיר את לימוד התלמוד לגמרי מחוץ לתחום המותר.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג סימן פז
עכ"פ משניות שהוא תורה שבע"פ צוו חכמים שלא ילמדום והוא כאילו למדום תפלות,
ולכן צריך למונעם מזה ורק פרקי אבות משום שהוא ענייני מוסר והנהגות טובות יש

² שו"ת שבט הלוי חלק ו סימן קנ

אין לנו היתר ללמוד עם הבנות תנ"ך עם המפרשים העמוקים כמו הרמב"ן והאבן עזרא וכדומה וגם פרש"י עה"ת הלא מלא וגדוש דרשות חז"ל תורה שבע"פ שחז"ל רחקו אותם מזה אלא פשוטן של העניינים עם מוסרי חז"ל ודרשתם ומדרשים שהם נוגעים לראת שמים מוסר צניעות או הלכות פסוקות להם, וידעתי שרוב בתי ספר לבנות בדורנו אין עומדים בזה ומפריזים על המידה ונגד ההלכה... ודבר פשוט שהריעותא של כאלו מלמדם תפלות תצמח בין מוקדם בין מאוחר וד"ת וגזירתם לא ישתנו לעולם...

³ ישנה עדות לכך שהרב יעקב ישראל קנייבסקי התיר לנשים ללמוד משנה על כל חלקיה. לפי עדות זו הרב קנייבסקי נוקט בעמדת ביניים בין שיטתו של הרב משה פיינשטיין לשיטה זו. ישנם הטוענים שהחזון איש והרב קמינצקי קיבלו את הטענה שאין איסור בכך שנשים ילמדו גמרא אך הם לא התירו זאת בפועל ברוב המקרים. ע"י אורחות רבינו ב' ע"מ 193, שו"ת דברי חיים ע"מ 278. [\(לקריאה\)](#).

ללמדם בהסבר לעוררן לאהבת תורה ולמדות טובות, אבל לא שאר המסכתות...

במכתב אישי שנשלח בשם הרב פיינשטיין על ידי נכדו מתיר הרב פיינשטיין לנשים ללמוד משנה מאישה אחרת, אך לא מפי איש.⁴

ממה חשש הרב פיינשטיין? נראה כי התשובה נמצאת בהבנת המונח "תפלות". ייתכן שההיתר של החפץ חיים ללמד נשים תורה מוגבל לתכנים המממשים את המטרה "כדי שתאומת אצלן עניין אמונתנו הקדושה", ואין כאן היתר גורף ללימוד תורה שבעל פה. הרב פיינשטיין לא ראה צורך בכך שנשים ילמדו יותר מזה. (גישה זו מזכירה את עמדתו של הרש"ר הירש המופיעה [כאן](#)).

בבית יעקב ובמוסדות נוספים הלכו בעקבות גישתו הזהירה של הרב משה פיינשטיין. במוסדות אלו לומדות התלמידות רק מקורות נבחרים מן התורה שבעל פה, כמו למשל פרקי אבות ומדרשים, וזאת גם כאשר המורה היא אישה.

היתר גורף

רבנים אחרים מתירים לימוד תורה שבעל פה לנשים באופן גורף, וגם ממורה גבר. גישה זו הפכה להלכה רווחת עד כדי כך שהרב מרדכי אליהו מתייחס אליה בפשטות כדעת האחרונים:

מאמר מרדכי א יו"ד יא

כבר כתבו האחרונים שבימינו מותר לאשה ללמוד תורה, הן תורה שבכתב והן תורה שבעל פה... ואף המורה רשאי ללמדה... שבימינו אין הנשים ספונות בביתן כפי שהיה בעבר, ומוטב שתלמד דברי קודש מאשר תקרא דברים אסורים ודברי הבאי.

לדברי הרב אליהו, הטענה שבשל הזמנים שהשתנו מותר לאישה ללמוד תורה מתירה את לימוד כל חלקי התורה. המצב בימינו הוא שיש לנשים גישה לידע בכל תחומי החול, ואין כל היגיון בכך שדווקא השכלה תורנית תהיה סגורה בעבורן. אם בימי רבי אליעזר היה חשש שאישה שתלמד תורה תגיע לידי תפלות, היום הסכנה הפוכה. דווקא אם אישה לא תלמד תורה, יגברו הסיכויים שתעסוק ב"דברי הבאי".

ביטול תורה

האם 'ביטול תורה' שייך בנשים?

גברים המחויבים במצוות תלמוד תורה אינם רשאים להיבטל ממנה ולהפנות את זמנם לדברים בטלים. זמן שאינו מנוצל לטובת לימוד תורה או עיסוק משמעותי אחר עלול להיחשב לביטול תורה.

מה לגבי נשים? האם העובדה שאישה אינה מחויבת במצוות לימוד תורה פוטרת אותה מחובה זו?

הרב יעקב אריאל כותב שהמושג 'ביטול תורה' שייך במובן מסוים גם לגבי נשים.⁵

American", America of Map Feinstein's Rabbi: Women for Education Jewish", Joseph Baumei Norman 4 Orthodox :Study Torah Women's Jewish, Fuchs Ilan also See .p. 212, (1995) 83:2 History Jewish .Modernity and Education Religious (2014, Routledge :York New).

⁵ זמין כאן:

<https://www.inn.co.il/news/342827>

הרב יעקב אריאל, "גדר ביטול תורה גם לנשים", בשבע, כ"ה באדר התשע"ז

יום של ביטול תורה הוא חור באישיותה של האישה, ויש להתייחס אליו במידה מסוימת כ"ביטול תורה", אף שאינו "ביטול תורה" במשמעות המקורית של המושג. אין כאן ביטול בידע התורני, אך יש כאן ביטול באישיותה הרוחנית של האישה...

הרב אריאל כותב שיום ללא לימוד תורה הוא "חור באישיות". אמירה זו חוצה מגדרים ושייכת באיש ובאישה כאחד. מי שיש לו אישיות רוחנית צריך לחשוש מהנזק הנוצר כאשר עובר עליו יום ללא לימוד תורה.

אישה אומנם פטורה ממצוות לימוד תורה באופן פורמלי, אך אינה פטורה מן החיוב לנצל את זמנה באופן נכון ומשמעותי. ציפייה זו אינה זהה לציפייה מן הגבר, יש בה יותר מרחב ויותר גמישות: מה ללמוד, כמה ואיך.

הרב מרדכי אליהו אומר שמותר לנשים ללמוד תורה שבעל פה, אך אינו מגדיר כמה צריך ללמוד, באילו מצבים, והאם זה רצוי או חשוב.

בהתאם לדרכו ולפסיקתו של הרב אליהו, כיום ברוב בתי הספר המשתייכים למגזר הציוני-דתי בנות לומדות משנה והלכה.

רבניות חשובות, כדוגמת הרבנית ימימה מזרחי, מלמדות דברים עמוקים ומאתגרים המדברים אל הלב ולא רק אל הראש, ומביאות ציטוטים ממדרשים, מאגדות או מהלכות מסוימות, אך הדגש בתורתן הוא על תורה שבכתב ועל חסידות. הרבנית מזרחי מסבירה שהדגש על חומר המדבר אל הלב (המתבטא בפועל בפחות דגש על גמרא או הלכה בעיון) הוא בחירה מכוונת, כחלק מתפיסתה את לימוד התורה הנשי, גם אם באופן תיאורטי היא לא רואה את התורה הנשי שמוגבלת לתחומים מסויימים:⁶

תוכה רצוף אהבה, ראיון עם הרבנית ימימה מזרחי על ידי אבנר שאקי, מגזין נשים 5.6.2017

אבא תמיד מאוד רצה שנהיה חכמות ומשכילות. למדתי איתו ובמסגרות אחרות לימודי קודש, נביאים, כתובים, גמרא, ועוד, לצד לימודי חול כלליים. אצל אבא לא הייתה תורה עבור נשים ותורה עבור גברים... אני לא מלמדת תורה של נשים שהיא שונה מתורה של גברים, אבל השפה היא אחרת. היא צריכה להיות אחרת... במשך כל השנים היה אפשר רק ללמוד תורה גברית... אבל השפה והמודעות בלימוד התורה העמוק והרציני הן חשובות ביותר, והן חייבות להיות נשיות. זו המשימה הגדולה שאותה אני משתדלת לעשות. לפתח את הדבר הענק והחשוב הזה.

גישת הראי"ה קוק ותלמידיו

בכמה מקומות באיגרותיו של הרב קוק הוא מתייחס ללימוד תורה לנשים באופן שלילי. לאחרונה התפרסמה איגרת שכתב הרב קוק לבנו הרב צבי-יהודה ולבתו הבכורה פרידא חנה,⁷ ובה הוא פורס את משנתו ומבאר את התנגדותו ללימוד תורה לנשים בצורה עיונית. לדעתו, על נשים מוטלת המשימה לשמר את אותה אמונה ראשונית ונקייה שאינה נזקקת ללימוד מספרים, ולהיות נאמנות לעולם החסד השייך במיוחד לנשים.

⁶ זמין כאן:

<https://www.mako.co.il/judaism-inspiration-magazine/religious-women/Article-a34cb82ca487c51006.htm>

⁷ הרב יצחק שבת בספר "מאורות ליהודה" ספר יובל לכבוד הרב יהודה פליקס (ערך הרב ד"ר מ. רחימי) אלקנה תשע"ב עמ' 343-362.

אומנם ידוע שבנו של הרב קוק, הרב צבי יהודה, למד ב'חברותא' עם רבקה ש"ץ (חוקרת קבלה וחסידות) את כתבי אביו. הוא אף עודד הקמת מוסדות תורניים לבנות, ובהם הנחה ללמד את הבנות רק תורה שבכתב עם פרשנים ואת ההלכות השייכות להן.

בקרב חלקים מתלמידי-תלמידי של הראי"ה קוק ניתן לראות התפתחות נוספת ביחס ללימוד התורה לנשים. בתשובתו של הרב יהושע שפירא, ראש ישיבת ההסדר ברמת גן, ניכרת מגמת שילוב בין תורת הראי"ה קוק ובין משנת הרבי מלובביץ':⁸

הרב יהושע שפירא, "לימוד תורה לנשים?" אתר ישיבה סיוון תשסח
לאמתו של דבר, רעיון עמוק עומד מאחורי השינוי בדמות האישה בדורנו. בדורות עברו, דמות האישה הייתה מצומקת ושפופה, כעונש על החטא הקדמוני, ככתוב במפורש - "והוא ימשול בך". אך עם גאולתם של ישראל, העולם הולך ומשתחרר מכל העול של חטא אדם הראשון...

לכן ברכה גדולה אנו רואים בבתי המדרש לנשים ופעמים רבות שהם עולים בהפנמתם על המקבילה הגברית. וכבר אמרו רבותינו על תקופתנו, תקופת הגאולה הממששת ובאה, שהיא באה בזכותן של נשים צדקניות. יחד עם זאת - היכולת לקשור את התורה לחיים ולראות אותה כמפרה ומתברכת מתוך גידול משפחה מכל הלב, זהו נושא שעדיין צריך לימוד, אך בעל אופן קשבת יוכל למצוא בו צלילים מופלאים של כיוונים חדשים ההולכים ונוצרים בתחום זה.

לא מעט קשיים מלווים את התהליך של התרחבות לימוד התורה הנשי, ובכל זאת, ברכתו לא תסולא בפז, ואורן של האימהות הקדושות אשר בנו את בית ישראל חוזר ומתנוצץ מתוך אימותינו שבדור הזה.

יש כאן מהלך אוניברסלי שמובילה ההשגחה האלוקית – השחרור מכבלי החטא הקדמוני הן בעולם הגברי והן בעולם הנשי. שחרור זה מביא בימינו את החברה הנשית למעמד גבוה יותר, ופותח אפשרויות שלא היו לנשים בעבר. כאשר נשים שותפות לעולם התורה הן לעיתים אף עולות על עולם בית המדרש הגברי. אולם הרב יהושע שפירא מתריע מפני התנגשות הערכים המורכבת שעלולה להתרחש: על האישה מוטל להקים משפחה ולגדל את ילדיה, ולדעתו התמסרות טוטאלית לעולם הלימוד העיוני עלול לפגוע בכך.

אך מצד שני, היא הנותנת – דווקא תפקידה המרכזי של האישה בחינוך הילדים ללימוד תורה מחייב את הנשים בימינו להתמסר במידה מסוימת בעצמן ללימוד.⁹

תורה שבעל פה כחובה

גישות אחרות סוברות שלא רק שמותר לנשים ללמוד היום תורה שבעל פה, אלא אף חובה ללמד נשים תורה שבעל פה.

חובה מוחלטת

בניגוד לרב קוק, הרב יוסף דב סולובייצ'יק נוקט בעמדה נועזת ביחס ללימוד תורה לנשים. בשנת 1953 כתב הרב סולובייצ'יק שאין לראות בלימוד תורה שבעל פה לנשים רשות, אלא

⁸ זמין כאן:

<https://www.yeshiva.org.il/midrash/7948>

⁹ הרבנית דינה הכהן, מייסדת תוכניות לימוד לחיי משפחה במדרשת בר אילן ובעוד מקומות שייסדה עולם של לימוד תורה לנשים, כתבה ביומנה בגיל 16. "אינני מבינה מדוע אומרים שאסור לנשים ללמוד תורה. אם תפקיד האישה הינו לגדל את בניה לתורה, כיצד תגדלם לכך אם היא בעצמה לא תדע תורה?"

הרב יוסף דב סולובייצ'יק, לימוד גמרא לבנות בבתי ספר יסודיים ותיכונים (ב) לא רק שלימוד התורה שבעל פה לבנות הוא רשות, אלא שכיום הוא ממש חובה. מדיניות האפליה בין המינים בעניין החומר הנלמד וצורת הלימוד, שעדיין נהוגה בחוגים מסוימים בתוך העולם האורתודוקסי, תרמה באופן משמעותי להתפוררות העולם המסורתי ולנפילתו. יש להכניס בנים ובנות כאחד לחדריה הפנימיים של התורה שבעל פה.

לפי הרב סולובייצ'יק יש ללמד את הבנות כפי שמלמדים את הבנים. מאז ומתמיד החינוך שניתן לילדי ישראל יצר הבדל בין הבנים לבין הבנות. כעת מכנה הרב סולובייצ'יק הבדלה זו "מדיניות אפליה", והיא מהווה בעיניו איום על העולם היהודי המסורתי. לדבריו, במקרה זה שינוי המסורת היא הדרך היחידה לשמר את המסורת.

לצערנו, חסר לנו הסבר הלכתי מפורט לשיטתו מפרי עטו. הדברים הבאים המובאים בשמו יכולים לספק לנו שני הסברים עיקריים:

הרב יוסף דב סולובייצ'יק, ציטוט מתוך מוסיזון, הרב מאיר, "חינוך הבנות"... הנשים לא יסכימו להתנהג לפי התורה אם העניין לא יהיה מובן להן ממקורו במקרא ובגמרא... יש בעיות מסובכות המופיעות בכל יום בעולם הטכני שלנו, ואם בנות לא ילמדו יסודות התורה מן החומש ומן הגמרא עם פירושי הראשונים, אז ח"ו תפסיק היהדות האמיתית שלנו.

ראשית, יש צורך בהבנת הכללים כדי לקיים אותם מתוך הסכמה. הלכה חייבת להיות בעבור הנשים יותר מקובץ כללים.

שנית, שינויים חברתיים וטכנולוגיים גורמים ל"בעיות מסובכות". ללא התורה שבעל פה שהיא החוליה המקשרת, קיים נתק בין התורה ובין אורח החיים המודרני. בעידן מסובך ומשתנה זה יש צורך שנשים ואנשים "ילמדו יסודות התורה" בצורה רצינית ומעמיקה כדי לדעת איך ליישם אותה במציאות חדשה.¹¹

הסבר זה קשור לרעיון כללי יותר המופיע בכתבי הרב סולובייצ'יק. הרב סולובייצ'יק טוען שחשוב שמי שהוא בעל יכולת חשיבה מעמיקה ומורכבת יחווה את עומקה ואת רוחבה של התורה, וכך יוכל ליישם את חוכמת התורה בהתמודדות עם אתגרי החיים המודרניים.

הרב 'נאה דרש ונאה קיים'. בסוף שנות ה-30 ייסד הרב סולובייצ'יק את בית ספר 'מיימונידס' (על שם הרמב"ם), שבו לימדו תורה שבכתב ותורה שבעל פה – הן לבנים והן לבנות, שלמדו ביחד באותן כיתות. בשנת 1977 העביר הרב סולובייצ'יק את השיעור הראשון בתלמוד במכללה לנשים שטרן קולג'. בתי ספר בארצות הברית שפועלים על פי גישתו הם לרוב ממגזר ה"מודרן אורתודוקסי", ובהם מתקיימים לימודי תורה שבעל פה לבנות, לפעמים באותה כיתה עם הבנים.¹²

בימינו נשים רבות נמשכות ללימוד הגמרא ובוחרות להתרכז בו, זאת לאור העובדה שלימוד

10 הרב מאיר מוסיזון, חינוך הבנות, הדרום ע"מ 66-67, אלול התשנ"ח.
11 יש להעיר שהאינטרנט יצר עולם שלם של העברת מידע בצורה של לימוד בלתי פורמלי. אם פעם בני נוער היו פונים בשאלה למורה או להורה, היום הם פונים לגוגל המספק מקורות מידע מגוונים אך לא בהכרח אמינים (למשל של צעירים בני גילם ו"מומחים" אנונימיים). לימוד עיוני עשוי לתת כלים שיעזרו בהתמודדות עם ים המידע הזה.
12 לאחרונה קרא הרב מרדכי וויליג, אחד מתלמידי הרב סולובייצ'יק, לבחון מחדש את התפשטות לימוד הגמרא לבנות בגיל תיכון. הרב וויליג מכהן כאחד מראשי הישיבה בישיבה יוניברסיטי וכן היה מן הראשונים שלימדו גמרא במכללת שטרן קולג'.
([לעיון בדבריו.](#))

הגמרא מעניק חווית לימוד עשירה ומגוונת המשלבת עומק רוחני ואינטלקטואלי. מעבר לכך, הבנת מקורות רבים ביהדות מתאפשרת בזכות ההתמצאות הבסיסית בגמרא, בשפה שלה ובסגנון שלה.

חובה מתונה יותר

תלמידו וחתנו של הרב סולובייצ'יק, הרב אהרן ליכטנשטיין, ממשיך בדרכו של הרב סולובייצ'יק אך ממתן אותה.

הרב ליכטנשטיין מסביר שכאשר מלמדים נשים תורה שבעל פה יש לעשות זאת ברצינות המרבית.¹³

הרב אהרן ליכטנשטיין, נשים, לימוד תורה ועבודת ה' אם מלמדים תורה (לנשים), ואכן יש לעשות כן, במיוחד בהקשר שלנו, חובה ללמדה ברצינות, על מנת לוודא שהתורה תובן ותופנם במלוא הרצינות, הכנות, ההתלהבות, ההתרגשות, והתשוקה הראויים לה. שנית, לא רק כבוד התורה דורש זאת מאיתנו, אלא גם כן כבוד לנשים. כבוד ליכולותיהן, למסירותן ולפוטנציאל שלהן...

הרב ליכטנשטיין מדגיש שאם מלמדים נשים תורה שבעל פה יש לעשות זאת כראוי. לדעתו אין טעם ללמד תורה שבעל פה באופן שטחי. זאת מתוך הצורך לכבד את התורה, וכן מתוך הצורך לכבד את הנשים. עד כה התמקד הדיון ההלכתי על לימוד תורה לנשים בעיקר בחוסר היכולת של הנשים, אולם הרב ליכטנשטיין מפנה את תשומת ליבנו לכיוון אחר, לכוחות של הנשים. האופן שבו מלמדים תורה לאדם הוא מדד לרמת הערכתנו אותו.

למרות כל המשותף לגישותיהם, גישתו של הרב ליכטנשטיין מתונה יותר מחזונו של הרב סולובייצ'יק. אם הרב סולובייצ'יק טען שיש חובה ללמד נשים ובנות גמרא, דעתו של הרב ליכטנשטיין בעניין זה היא יותר אמביוולנטית:¹⁴

הרב אהרן ליכטנשטיין, לימוד תורה לנשים, תן דעת ג', עמ' 7-8 על פניו נשים רבות אינן בעלות מוטיבציה ללמוד גמרא, חסרה תמיכה חברתית, ובעיקר, חסרה התשוקה להמשיך ולהתמסר ללימודים אלו בעתיד ללא תנאי... אני גם לא משוכנע שיש ללחוץ על נשים ללמוד גמרא בצורה אינטנסיבית. אחרי הכל, ההלכה מבדילה בין גברים לנשים בעניין זה, ותפקידיהם בחיים שונים זה מזה. אך לעניין היכולת ללמוד דף גמרא, להבינו ולהפיק הנאה מלימוד זה, איני רואה סיבה למנוע לימוד זה מנשים. ואף יש צורך להכניס את לימוד הגמרא לתוכנית הלימודים באופן רשמי, שיהיה שיעור של ממש.

מצד אחד סובר הרב ליכטנשטיין שיש להכניס את לימוד הגמרא לתוכנית הלימודים, אולם מצד שני הוא מכיר בהבדלים הלכתיים וחברתיים בין הגבר לאישה בעניין זה, המשפיעים על הלימוד ועל ההתמסרות הנדרשת לכך. הוא לא רואה בגורמים אלו סכנה ל"יהדות האמיתית שלנו" כפי שראה אותם הרב סולובייצ'יק.

הרב ליכטנשטיין מאמין שאין למנוע מנשים ללמוד גמרא, ושיש לשלב לימוד גמרא בתוכנית הלימודים, אך הוא אינו משוכנע שיש ללחוץ על כל הנשים ללמוד גמרא בצורה אינטנסיבית.

13 Available here. שכתוב של שיחה שניתנה בטקס פתיחת "מעיינות" תיכון דתי לבנות ב-24 לנובמבר 1996. השיחה הופיעה ב-Lehrhaus Thea " ב-30 לאוקטובר 2017. (לקריאה).
12 14 Rav. Lichtenstein Aharon, "Women for Study Torah", III:3 Da'at Ten, (1989), pp. 7-8.
שימו לב שזהו עיבוד של הרצאה שניתנה בשנות ה-70. מאז השתנה המצב עד מאד, אך דברים אלה עדיין משמעותיים.

מדוע מעטות הן הנשים העוסקות בלימוד תורה בכלל, ובפרט בתורה שבעל פה?

כיום יש נשים רבות שפונות ללמוד תורה, ואף גמרא. אך עדיין הרוב לא בוחרות ללמוד גמרא ולהתמסר לעולם התורה. מדוע אף בקהילות שבהן לימוד תורה שבעל פה לנשים מקובל, עדיין מעטות הן הנשים שמקדישות לכך את זמנן?

אומנם נשים אלו חיות בקהילה שמקבלת לימוד תורה לנשים, אך הקהילה הרחבה יותר, מעבר לקהילה המצומצמת שלהן, אינה תומכת, ולעיתים אף מתנגדת נחרצות.

בנוסף, לנשים רבות אין מודל לחיקוי של אישה המשלבת בחייה לימוד גמרא עם מחויבויות דתיות והלכתיות אחרות. נשים מעין אלו בכוחן לעורר השראה ולהוכיח שהדבר אפשרי, אך הן מעטות מאוד.

יתר על כן, מעטות הן המסגרות המאפשרות לימוד גמרא אינטנסיבי ברמה גבוהה לנשים, ישנן קהילות רבות שבהן אין מסגרות כאלו. ללא מסגרות מתאימות מעטות הן הנשים שיגיעו ללמוד תורה. הדבר נכון במיוחד ללימוד גמרא, הדורש התמדה ורכישת כלים ומיומנויות ברמה גבוהה.

לבסוף, נשים רבות (וכן גברים רבים) נמשכות ללימוד מעשי, לימוד שיש בו פן יישומי בחיי היום-יום. מענה לכך נמצא בתחומי ההלכה או המחשבה. לימוד מקורות יסוד בתורה שבעל פה לעיתים קרובות כולל עיסוק במושגים רחבים המנותקים מחיי היום-יום ועוסקים בדקדוקי הגדרות בעניינים מופשטים, דבר שעשוי להרחיק נשים (וגברים) מלעסוק בכך כל עוד הן אינן חייבות במצוות תלמוד תורה.

כדי לגבור על אתגרים אלו צריך לתמוך בלימוד תורה לנשים, לקבל בברכה מורות ולפתוח מסגרות של לימוד תורה לנשים המציעות מגוון תכנים וסגנונות לימוד.

ההזדמנויות לעידוד לימוד תורה לנשים ובנות הן רבות: לימוד של הורים עם בנותיהם בשבתות, הרחבת הלימוד של הבנות בבתי הספר, מתן ספרי קודש כמתנות בת מצווה, שליחת בנות לשנת לימוד במדרשה, חינוך הבנים לפתיחות בשידוכים עם בחורות לומדות, פתיחות רבנים למסגרות לימוד מגוונות לנשים, יוזמות קהילתיות הכוללות לימוד, הסכמה בין בני זוג לאפשר לאישה לפנות זמן קבוע ללימוד, פתיחת שערי בתי מדרש קיימים לנשים ועוד.

כיום ניתן למצוא מדרשות ובתי מדרש רבים שבהם נשים לומדות תורה, וברבים מהם גם גמרא. רבים ממובילי תנועת לימוד התורה לנשים הם תלמידי הרב סולובייצ'יק והרב ליכטנשטיין. הרב ליכטנשטיין בעצמו היה שותף להקמת בית המדרש לנשים במגדל עז ואף העביר שם שיעור גמרא עיוני במשך שנים רבות.

הכנה לגאולה

מלבד בית מדרשו של הרב סולובייצ'יק, ישנם קולות נוספים הקוראים ללמד נשים תורה שבעל פה. למשל הרבי מלובביץ', רבי מנחם מנדל שניאורסון, דרבן נשים ללמוד תורה שבעל פה.

ר' מנחם מ. שניאורסון, לימוד תורה לנשים, 'את עלית', עמ' 45-46
...הרי לא זו בלבד שמותר להן ללמוד תורה שבעל פה, אלא יתירה מזה, על פי טעם הלכה זו עצמה – צריך ללמדן תושבע"פ, לא רק לימוד הלכות פסוקות בלי טעמיהן אלא גם לימוד טעמי ההלכות, ועד לשקלא וטריא שבתורה, שמטבע האדם (איש או אשה) שחפץ ומתענג יותר בלימוד זה, שעל ידי זה תהיה אצלן התפתחות החושים והכשרונות ("ערמומית") ברוח תורתנו הקדושה... שענין זה הוא מהחידושים לטובה שבדורות האחרונים: אע"פ שה(היתר, ויתירה מזה ה)צורך בדורות האחרונים בלימוד תושבע"פ לנשים הוא מצד ירידת הדורות... הרי, התוצאה בפועל ממש (תהי' הסיבה

איזו שתהי' היא לטובה, שע"י זה נתוסף יותר בלימוד התורה. ויש לומר שהטעם שזכינו להוספה בלימוד התורה דנשים בדורות האחרונים דוקא... כיון שבסוף זמן הגלות מודגשת יותר ההכנה לזמן הגאולה.

הרבי מלובביץ' כותב ש"צריך" ללמד נשים תורה שבעל פה "על פי טעם הלכה". כלומר הסיבה לכך היא אותה סיבה שבגללה הייתה התנגדות לאותו לימוד – הערמומיות שיכולה להיווצר בעקבות הלימוד. לדבריו, אף שבעבר אכן היה חשש שערמומיות זו תוביל נשים לתפלות, בימינו היא באה לידי ביטוי בהתפתחות "החושים והכשרונות" שאנו שואפים שיהיו ברוח התורה.

לדבריו, אין זה משנה מה הביא למצב הנתון שבו נשים לומדות תורה. ייתכן שהגילוי של תופעה זו אומנם קרה בעקבות ירידת הדורות, אולם למעשה מדובר בשינוי מבורך שדורנו זכה לו. לימוד התורה של נשים מוסיף לימוד תורה בעולם.

מעבר לכך, הנשים הלומדות אינן מיטיבות אך ורק עם עצמן, אלא עם העולם כולו. תנועה זו של לימוד תורה לנשים מבשרת לשיטת הרבי מלובביץ' את בוא הגאולה. דבריו אלו משתלבים היטב בתורת חב"ד העוסקת רבות בגאולת האדם והאנושות, הפרט והכלל, ומתוך כך במעמד האישה בתהליך הגאולה.¹⁵

כיצד משפיע לימוד תורה של אישה על הסובבים אותה?

הגמרא מניחה שיש לאישה שכר עקיף על לימוד תורה:

סוטה דף כא ע"א

רבינא אמר: ...באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרן להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא, מי לא פלגאן בהדייהו?

(תרגום)

רבינא אמר: ...בזכות שקוראות [מקרא] ושונות [משניות] לבניהן וממתינות לבעליהן עד שיבואו מבית המדרש, הייתכן שלא יחלקו עימם [את שכר מצוות לימוד התורה]?

רבינא חי הרבה לפני שלנשים היתה גישה לספרות התורנית. בכל זאת הוא אומר שאישה מקבלת שכר על זה שהיא עוזרת לבעלה ולבניה ללמוד. חלוקת המטלות בין האיש והאישה, שבה האיש יוצא מהבית והאישה שומרת על הילדים ומגדלת אותם, מחייבת גם חלוקה בשכר הלימוד של הבעל שנהנה מסיועה של האישה. שיטת רבינא מובאת גם בשולחן ערוך 16.

הרבי מלובביץ' מעיר שבימינו, כשנשים לומדות ומצויות במקורות חז"ל, אישה יכולה לקחת חלק פעיל בלימוד של הבנים והבעלים.¹⁷

הרב מנחם מ. שניאורסון, "שותפות בלימוד"

והבנים מספרים לאמותיהם על לימודים, הן במקרא והן במשנה, וגם בגמרא... והאמהות מוסיפות להסביר ולבאר להם את לימודם, ועל דרך זה בנוגע לבעליהן... שמביעות דעתן וסברתן וכו'.

15 את עלית, "לימוד תורה לנשים", עמ' 46

ויש לומר, שכיון שלעתיד לבוא תתגלה המעלה של "אשת חיל עטרת בעלה" (משלי י"ב, ד) "נקבה תסובב גבר" (ירמיהו ל"א, כא) לכן, החידוש וההוספה בלימוד התורה בדורות האחרונים הוא בהדגשה יתירה בנוגע לנשים.

16 רמ"א שו"ע יו"ד סימן רמו

הגה ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה (אגור בשם סמ"ג) ואשה אינה חייבת ללמד את בנה תורה ומ"מ אם עוזרת לבנה או לבעלה שיעסקו בתורה חולקת שכר בהדייהו (הגהות מיי" פ"א דת"ח וסמ"ג).

17 את עלית' עמ' 50.

הרבי מחזק את הרעיון שלימוד התורה של נשים מועיל לכולם. כאשר האישה מלומדת ומבינה עניין היא מסוגלת לדון בלימוד עם משפחתה ובכך להוסיף ללימוד של בני משפחתה ולהעשיר את עולמם הרוחני.

לימוד תורה של נשים תורם גם במעגלים רחבים יותר. נשים יכולות ללמד תורה ובכך להעשיר ולרומם את הקהילה כולה. וכאשר אישה עושה סיום מסכת, ההלכה מכירה בכך כסעודת מצוה.18

לימוד תורה לנשים היום

כאמור, כיום ברוב בתי הספר במגזר הציוני-דתי הבנות לומדות משנה והלכה, ואחדים מבתי הספר התיכוניים לבנות מציעים גם לימוד גמרא.

כיום יותר ויותר בנות בוחרות להקדיש שנה מחייהן ללימוד תורה במסגרת על-תיכונית, לפני השירות או אחריו. ברחבי הארץ קיימים בתי מדרש לנשים רבים ומגוונים, לכל אחד תוכנית לימודים ייחודית המשלבת בין החלקים השונים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה.

בחלק מן המוסדות הללו הלימוד העיקרי הוא תנ"ך, הלכה ומחשבה, ולימוד הגמרא הוא מועט ומשני. מוקד הלימוד במוסדות אלו הוא עיון בתורה שבכתב ובספרי מחשבה, מתוך אמונה שליבת הצורך הרוחני של התלמידות היא רכישת כלים רעיוניים והלכתיים לחיים שמחוץ לבית המדרש.

במוסדות אחרים נוקטים בגישתם של הרב סולובייצ'יק והרב ליכטנשטיין, ומלמדים את הבחורות גמרא באופן רחב ואינטנסיבי. במוסדות אלו נחשפות התלמידות לתהליך השתלשלות התורה שבעל פה ורוכשות כלים ללימוד גמרא עצמאי. כל זאת מתוך אמונה שבימינו גם נשים צריכות להכיר לעומק את הגמרא, שהיא ספר יסוד בארון הספרים היהודי, ולדעת להתמצא בה.

במקומות רבים נשים מבוגרות הרוצות ללמוד תורה כבר יכולות למצוא מסגרת. קיימים בתי מדרש לנשים מבוגרות, ושיעורי תורה בכל רחבי הארץ. כיום יש גם "כוללים" לנשים הרוצות לשבת ולהעמיק בלימוד גמרא הלכה במשך שנים ארוכות.

זכינו לחיות בדור שבו כל אישה בכל גיל יכולה ללמוד תורה, ולמצוא לעצמה את המסגרת התורנית המתאימה לה.

מטרת הלימוד

בתחילת סדרה זו עסקנו בהגדרת מצוות תלמוד תורה ותפקידה בקיום תורה ומצוות ובעבודת ה'. ראינו שלימוד התורה הוא חלק משמעותי בעבודת ה', מעבר להגדרת המצווה באופן פורמלי. ראינו שהנשים בישראל תמיד נחשפו ללימוד תורה באופן בלתי פורמלי, כדי לדעת כיצד לקיים מצוות השייכות להן וכדי לחזק את האמונה. לימוד תורה פורמלי לנשים לא היה מקובל עד לדורות האחרונים, אך כעת נעשה מקובל בגלל צורכי השעה. מה שצריך ללמוד תלוי באבחון אותם צרכים.

18 הרב שלמה זואהרמן פוסק (שארית יוסף ב, ד) שאשה המסיימת מסכת בתשעת הימים ועושה סעודת מצווה – מותר לאכול בה בשר.

הרב ליכטנשטיין מתייחס לחלק מנקודות אלו:

הרב אהרן ליכטנשטיין, "נשים, לימוד גמרא ועבודת ה'"
ישנה חובה על הבת ללמוד הלכות נידה וטהרת המשפחה, גם הלכות כשרות ושבת,
כי אלו משפיעות על חיי היום יום שלה. הכוונה היא שעלינו להבטיח באופן מינימלי
שעומק האינטנסיביות, הידע והרגישות הנצרכים כדי לאפשר מחויבות לתורה ומצוות
[קיים]. אפילו אם איננו מעוניינים לעת עתה (אם זה המקרה) בידע כשלעצמו אלא
באופן אינסטרומנטאלי לבניית האישה כעובדת ה', בוודאי שיש ללמוד. וכמובן שבעידן
המודרני אמירה זו שייכת לתחומים בתורה שהם רחוקים עד מאד מלהיות מעשיים
באופן מיידי.

בתחילת דבריו הרב ליכטנשטיין אומר שיש ללמד אישה את ההלכות השייכות לה באופן מעשי.
אמירה זו אינה מפתיעה. הוא ממשיך ואומר שהלימוד צריך להיות אינטנסיבי ומעמיק ברמה
כזו שתביא לידי **מחויבות** לקיום המצוות. מטרת הלימוד אינה ידיעת הפרטים בלבד, אלא יש
בה כוח להביא את הלומדת למקום מחובר ומחויב לתכנים הנלמדים. הרב ליכטנשטיין מוסיף
שבעידן המודרני לימוד התורה של האישה, אפילו לימוד שרחוק מלהיות מעשי, בונה אותה
ומקרבת אותה לה', עוזר לה להיות עובדת ה'.

האם חלק ממטרת הלימוד היא להפוך לתלמידות חכמים?

ראש בית המדרש במגדל עז, הרבנית אסתי רוזנברג (בתו של הרב ליכטנשטיין ויועצת למיזם
דרכיה) מתייחסת למטרה נוספת הקיימת בלימוד – הפיכת הלומד או הלומדת לתלמיד או
לתלמידת חכמים. היא מעידה שמדרשות לעיתים קרובות נדרשות לעסוק בשאלה זו: 19

הרבנית אסתי רוזנברג 'עולם לימוד התורה לנשים: התפתחויות, כיוונים ויעדים'
האם החלום והחזון שעומדים בתשתית לימוד תורה לנשים הוא ליצור תלמידות חכמים
שיוכלו לקחת חלק בדיונים ההלכתיים ברמה הגבוהה ביותר, או שאולי המטרה היא
לגדל "בעלבתי" המחויבות לתורה ואוהבות אותה?

כמו בעולם הלימוד של הגברים, כך בעולם הלימוד של הנשים יש מתח מובנה בבניית תוכנית
הלימודים. האם לבנות תוכנית אינטנסיבית המתאימה לקבוצה קטנה ואיכותית, אליטה של
לומדות, או לפנות למנעד רחב ביותר של לומדות ובכך להרחיב את ציבור הלומדות אך לא
בהכרח להגיע לרמת לימוד גבוהה ביותר. ברוב המדרשות ובתי המדרש לנשים הוחלט להדגיש
את השאיפה לאהבת תורה ולהעדיף פנייה לקהל רחב של לומדות על פני לימוד אינטנסיבי
המוליך לתלמידות חכמים, תוך כדי הנחת היסודות המאפשרים המשך לימוד.

ישנן מדרשות ובתי מדרש בודדים שבהם נפתחו מסלולי לימוד אינטנסיביים ברמה גבוהה.
השאיפה להתקדם בלימוד התורה מהווה עבור נשים אלו חלק משמעותי בעבודת ה' שלהן.

הרב יהודה עמיטל כותב אף הוא שבימינו חובה על כל אדם, איש או אישה, ללמוד תורה כחלק
מעבודת ה':

הרב יהודה עמיטל, והארץ נתן לבני אדם, עמ' 45.
...שגם נשים, הפטורות ממצוות תלמוד תורה, חייבות בזמננו בלימוד תורה מצד מצוות
עבודת ה', שכן כאמור, מרכיב מרכזי בקיום עבודת ה', במיוחד בזמננו, הוא על ידי
תלמוד תורה, שהוא עבודת ה' בשכל.

"Objectives and Directives, Developments: Learning Torah Women's of World The", Rosenberg Esti 19
in The next Generation of Modern Orthodoxy, ed. Hain Shmuel, York New, Ktav, 2012, pp. 181.

כיצד הופך לימוד התורה את האדם לעובד ה' ? הגמרא מספרת על רב יוסף שהיה משקיע רבות בחגיגת חג השבועות. כך הוא הסביר את מנהגו:

פסחים 0
אי לאו האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא?

(תרגום):

אם לא היה היום הזה [= חג השבועות, יום מתן תורה] שגורם, כמה יוסף יש בשוק?

רב יוסף 'מוקיר טובה' לחג השבועות ומסביר שבלעדיו, כלומר אלמלא ניתנה התורה, לא היה הבדל בינו ובין כל אותן אנשים אחרים ששמם 'יוסף' המהלכים בשוק. התורה היא שהפכה אותו למי שהוא.

גם האישה הלומדת משתנה בזכות לימודה. שיינע גולדברג, עורכת של אתר דרכיה, מספרת על משמעות לימוד התורה בעבורה:²⁰

שיינע גולדברג, "מדוע אני מאמינה בנשים ובבתי המדרש שלהן" אני לומדת ומלמדת תורה כי התורה נותנת לי כוחות, מחייה אותי, מעוררת אותי למחשבה ומרתקת אותי. אני לומדת ומלמדת תורה כי התורה מצמיחה את עולמי הדתי ומעצבת אותו. אני לומדת ומלמדת תורה כי התורה מעשירה את חיי וממלאת אותם במשמעות. אני לומדת ומלמדת תורה כי התורה מקרבת אותי אל בוראי. אני לומדת תורה כי אני לא יכולה לתאר את חיי ללא לימוד התורה.

לא משנה כיצד נלמד ומה נלמד, מטרת הלימוד נשארת זהה – לעצב אותנו כנשים עובדות ה'.

לעיון נוסף

- נבון, חיים תלמוד תורה לנשים, תחומין, כרך כח, <http://www.daat.ac.il/daat/mishpach/maamad/talmud-2.htm>
- רוזנפלד, ב., עורך. האשה וחינוכה. כפר סבא: אמנה, 1980.
- שילת, מ., עורך. את עלית: אוצר שיחות מהרבי מליובאוויטש זצ"ל לנשים ונערות, פרקים ג-ד. כפר חב"ד: מ. שילת, תשע"ד.
- Lichtenstein, Rav Aharon, "[Women, Talmud Study, and Avodat Hashem](#)," *The Lehrhaus*, 30 October, 2017
- Lichtenstein, Rav Aharon, "[Torah Study for Women](#)," *Ten Da'at* III:3 pp. 7-8, (1989)
- Moseson, Rav Meir, "[Chinuch Ha-banot](#)," *Ha-darom* 66-67 (Elul, 5758) pp. 65-66
- Rosenberg, Esti, "[The World of Women's Torah Learning Developments, Directives, and Objectives](#)," in *The next Generation of Modern Orthodoxy*, ed. Shmuel Hain. New York: Ktav, 2012, pp. 174-201
- Soloveitchik, Rabbi Joseph B., "Talmud Study for Girls in Yeshiva Elementary and High Schools (b)," in *Community, Covenant and Commitment*, ed. Nathaniel Helfgot, (Jersey City: Ktav, 2005), pp. 83
- Wahrman, Rav Shlomo, [She'erit Yosef 2:4](#)

20Shayna Goldberg, "Believe I Why", Midrash Batei Their and Women in Believe I Why, Lehrhaus The, 18 January 2018.

.Sources gathered by Rav Dr. Aryeh Frimer •